

KONJONKTÜR VE KRİZ TEORİLERİ: MARX, KEYNES VE SCHUMPETER

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz AYDIN*

Öğr. Gör. Sinan ARAMAN**

Özet

Bu çalışmanın amacı Marx, Keynes ve Schumpeter'in iktisadi krizlerle ilgili görüşlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Klasik iktisat yaklaşımına göre serbest piyasa ekonomisi istikrarlı ve her zaman kendiliğinden dengeye ulaşan bir sistemdir. Özellikle Say Yasası, iktisat teorisinin en tartışmalı ilkelerinden biri olmasına karşın krizler konusunda Klasik geleneğin temel dayanağı olmuştur. Klasik teoriyi ayrıntılı ve sistematik bir şekilde eleştiren ve kapitalist üretim sürecinin istikrarsız olduğunu ileri süren ilk iktisatçı Marx olmuştur. Marx'ın sisteminde iktisadi krizleri açıklayan iki temel yaklaşım vardır. Bunlardan biri eksik tüketim teorisi, diğeri kâr oranlarının düşme eğilimidir. Marx'ın eleştirileri etkili olmakla birlikte 1929 Büyük Buhran dönemine kadar Klasik-neoklasik paradigma hakim olmuştur. Yaşanan kriz ile birlikte Keynes'in geliştirdiği analiz paradigmanın krizine yol açmıştır. 1936 yılında yayımlanan Genel Teori'de Keynes, kapitalist üretim sürecinin genel bir eğilim olarak efektif talep yetersizliği sorunu ile karşı karşıya olduğunu ve devlet müdahalesi olmaksızın sorunun kendiliğinden çözülemeyeceğini ileri sürmüştür. Krizler konusunda Ortodoks iktisattan farklı bir analiz geliştiren Schumpeter'e göre sorun, kapitalizmin inişli çıkışlı, eşit olmayan gelişme süreci göstermesidir. Schumpeter, krizlerin sistemin doğasında var olduğunu ve yaratıcı yıkım gibi olumlu bir işlev gördüğünü savunmuştur.

Anahtar kelimeler: Azalan kâr oranları, Eksik tüketim teorisi, Efektif talep yetersizliği, Yaratıcı yıkım

CONJUNCTURE AND CRISIS THEORIES: MARX, KEYNES AND SCHUMPETER

Abstract

The aim of this study is to compare Marx, Keynes and Schumpeter's views on economic crises in a comparative way. According to classical economics approach, free market economy is a system that is stable and that always finds the balance by itself. Especially Say Law is one of the most controversial principles of economic theory, but it has become the mainstay of Classical tradition about crises. Marx

*Nişantaşı Üniversitesi, İİSBF Ekonomi Bölümü, yilmaz.aydin@nisantasi.edu.tr

**Adıgüzel MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, sinanaraman@hotmail.com

became the first economist to criticize the classical theory in a detailed and systematic way and to suggest that the capitalist production process was unstable. In Marx's system, there are two basic approaches that explain the economic crisis. One of them is the tendency of the profit rates to fall, and the other is the theory of over-production or under-consumption. Although Marx's criticism proved influential, Classical-neoclassical paradigm prevailed until the 1929 Great Depression. The analysis that Keynes developed along with the economic crisis led to the crisis of the paradigm. In *General Theory*, published in 1936, Keynes argued that the capitalist production process as a general trend faces the problem of deficiency of effective demand and that the problem cannot be solved spontaneously without state intervention. According to Schumpeter, who developed an analysis different from Orthodox economics on crises, the problem is that capitalism undergoes a rolling and unequal development process. Schumpeter argued that crises exist in the nature of the system and that they function positively like creative destruction.

Key words: Falling profit rates, Theory of under-consumption, Deficiency of effective demand, Creative destruction

GİRİŞ

Kapitalist sistemin istikrarsız ve doğası gereği krizlere gebe olduğu düşüncesi ayrıntılı biçimde ilk kez Marx tarafından incelenmiştir. Marx dışında krizlerin sisteme içsel olduğu görüşünü savunan en önemli iki iktisatçının J.M.Keynes ve A. Schumpeter olduğu söylenebilir. Marx, Say Yasası'nı ayrıntılı şekilde incelemiş ve bu yasanın sadece parasal olmayan, basit mübadele ekonomisinde geçerli olabileceğini; gelişmiş parasal kapitalist üretim süreçlerinde aşırı üretim veya eksik tüketim kaynaklı krizlerin mümkün olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ancak Marx'ın kapitalist sistemin istikrarsızlığına veya krizlerin sistemin doğasından kaynaklandığına ilişkin görüşleri esas olarak azalan kâr oranları yasası ile açıklanmaktadır. İktisadi krizlere ilişkin Keynes'in yaklaşımı efektif talep yetersizliği temelinde ele alınmaktadır. Keynes, bu anlamda belirsizlik konusuna vurgu yapmakla birlikte Say Yasası konusunda Marx'ın analizine paralel bir yaklaşımla parasal ekonomilerde her arzın kendi talebini yaratmayacağını ileri sürmüştür. Schumpeter ise geliştirdiği yaratıcı yıkım kavramı ile krizlerin sisteme içsel olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Marx'ın görüşleri ayrıntılı olarak incelendikten sonra; ikinci bölümde Keynes'in krizlere ilişkin yaklaşımı Genel Teori'de geliştirdiği analiz başta olmak üzere Post Keynesyen iktisatçıların krizlere ilişkin finans piyasaları temelli açıklamaları yer almaktadır. Üçüncü ve son bölümde Schumpeter'in teorisi Marx ve Keynes'in görüşleri ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir.

1. Marksist Teoride Krizler

İktisat literatüründe kriz teorileri sıklıkla Marx'a atıflarla ele alınmaktadır. Bunun nedeni Marx'ın kapitalist ekonomik sistemi incelerken konjonktürel süreçlerle birlikte krizi sisteme içkin olarak ele alması, sermaye birikim süreçlerinin içerdiği çelişkilerin krizleri kaçınılmaz kıldığını ve sermaye birikiminin krizlerle ilerlediğini belirtmiş olmasıdır. Marksist iktisatta iktisadi krizleri açıklayan iki temel yaklaşım vardır. Bunlardan biri eksik tüketim teorisi diğeri kâr oranlarının düşme eğilimidir.

1.1. Eksik Tüketimci Kriz Teorileri

Eksik tüketim veya yetersiz talep nedeniyle oluşan krizlere ilişkin görüşler ilk kez T. Malthus ve S. Sismondi tarafından gündeme getirilmiştir. Bu bağlamda aşırı üretim kaynaklı genel bir krizin imkansızlığını öne süren J.B. Say'ın görüşlerine¹ karşın kapitalizmin ürettiği geliri tüketmekten aciz olduğu belirtilmektedir (Akman, 2010: 17).

Eksik tüketimci kriz teorilerinin önemli öncülerinden Sismondi kapitalist sistemin işleyişine dair "doğal uyum" ve sistemin kendiliğinden "tam istihdam dengesi"ne yöneleceği düşüncesini reddederek ilk ekonomik bunalım teorilerinden birini geliştirmiştir. Sismondi, kapitalist üretim biçiminin toplumu burjuva ve proleter olarak iki sınıfa ayırdığını ve bu iki sınıfın çıkarlarının çeliştiğini belirtmiştir. Sismondi'ye göre, bu çelişkinin yol açtığı sınıf çatışması üretim ve sermayenin belirli ellerde yığılması ile daha da şiddetlenmektedir. İşçilerin geçimleri için gerekenin üzerinde çalıştırılarak bir "artık ürün" yaratması işverenin kârına ve sömürüye dönüşmektedir. Bu noktada üretim artışının, emekçinin payının geçimlik tüketimi ile sınırlı olmasına bağlı olduğunu belirten Sismondi, bu durumun talep yetersizliğine ve dolayısıyla dönemsel aşırı üretim bunalımlarına yol açtığını vurgulamıştır (Ölmezogulları, 2008: 132).

Eksik-tüketim ile emperyalizm arasında bağlantı kuran ve üretim araçları üretimi (kesim I) ile tüketim araçları üretimi (kesim II) arasındaki ilişkileri ilk ele alan düşünürlerden biri olan John A. Hobson, "sürdürülebilir bir büyümeyi" savunarak aşırı tasarrufların krizlere ve yoksulluğa yol açtığını belirtmiştir. Bu bağlamda tekeller yönündeki

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Aydın, 2012a).

kapitalist gelişme yüksek fiyatlar ve tekelci kârlar üzerinden aşırı tasarruf eğilimini beslemektedir. Aşırı tasarruf elde eden kesimlerin eksik tüketimi sistemi bunalımlara sürüklemektedir. Eksik tüketimin en yüksek aşaması olan emperyalist sistem aşırı kârlar ve yüksek rantlar nedeniyle gelir dağılımını bozmakta ve pazarları daraltmaktadır (Öztürk, 2008: 37-38).

Marx, aşırı üretim kaynaklı genel bir kriz olasılığını kategorik olarak reddeden Say Yasası'nı eleştirirken Say'ın parasal ekonomi koşullarını değil basit mübadele sürecini dikkate aldığını belirtmektedir. Marx'a göre paranın varlığı, satış ve alışları birbirinden ayırmak suretiyle kriz olasılığını da ortaya çıkarmaktadır. Kapitalist üretim biçimi, parasal ekonomi koşullarının geçerli olduğu bir üretim biçimi olarak incelenmelidir. Marx'ın çalışmalarında, birinci aşamada, paranın varlığının satış ve alışları birbirinden ayırmak suretiyle kriz olasılığının nasıl ortaya çıktığı gösterildikten sonra ikinci aşamada krizin gerçekleşmesi incelenmektedir. Krizin olasılık olmaktan çıkarak gerçek hale gelmesi, sermaye kavramının önem kazandığı kapitalist üretim biçiminin kendine özgü ve daha karmaşık karakteristiği ile açıklanmaktadır (Foley, 1990: 443). Marx'ın modelinde, paranın dolaşım aracı olma işlevi, metaların alım-satım işlemlerini kesintiye uğratmakta ve bu nedenle kriz olasılığını doğurmaktadır. Buna karşılık 'paranın para olarak' talep edilmesi ya da gömüleme eğiliminin artması, ekonomide talep yetersizliğine neden olacağı için krizleri tetiklemektedir (Hein, 2002: 6).

Marx, Say yasası ile ilgili görüşlerini geliştirdiği çevrim süreçleri modeli ile açıklamıştır. Modelde metalar başkalaşım sürecinde meta (M) ve para (P) olmak üzere iki biçimde hareket ederler. Birincisi M-P-M, ikincisi P-M-P şeklindedir. M-P-M çevrimi, satınalma amacıyla satış anlamına gelmektedir. Metaların hareket halinde birliği olarak M-P-M süreci çelişkiler içeren iki uçta bir eylem olarak aynı zamanda Marx'ın krizi tespit ettiği noktalardan birisini oluşturmaktadır. Şöyle ki; herhangi bir metanın M-P aşamasında (satış) fiyatı olan özel bir kullanım değerinden değişim değerine dönüşme arzusu her zaman gerçekleşmeyebilir. Marx'ın, metanın ölüm perendesi (salto mortale) olarak nitelediği bu süreç bunalımlara gebe dir (Marx, 2005: 115-124).

Kapitalist üretimin M-P-M sürecinde P, metaların değer ölçüsü olarak değişim aracıdır. P-M-P çevriminde ise P, birikimin amacı haline gelmektedir. Metalar, değişim-değerinin, genel toplumsal emeğin, soyut zenginliğin özerk varoluş tarzını temsil

ederken para, kendi soyut zenginliğin maddi biçimi olmaktadır. Para bireysel görünümü altında evrensel zenginliği temsil ederken, kapitalist üretimle birlikte “metaların tanrısı” haline gelmektedir. (Marx, 2005: 155-159). Basit meta dolaşımında (M-P-M) yani satın almak için satma işleminde para dolaşım alanı dışında kullanım değeri şeklinde ihtiyaçların giderilmesine hizmet ederken, paranın sermaye olarak dolaşımında (P-M-P) para şeklinde değer büyümeye başlı başına amaç haline dönüşmektedir. Değer büyümeye yenilenen hareketlerle mümkündür. Dolayısıyla “sermayenin hareketi sınırsızdır” (Marx, 2011: 156-7).

Marx'ın vurguladığı üzere kapitalist üretim tarzıyla birlikte para bir meta olarak sermaye birikiminin temel amacına dönüşmektedir. Basit yeniden üretim sürecini ifade eden M-P-M ilişkisinde sürecin başında ve sonunda eşdeğer büyüklükte nesnelere el değiştirmektedir. Aynı değerde fakat farklı nitelikte ürünlerin el değiştirdiği bu süreçte para değer ölçüsü olarak bir değişim aracıdır. Bu durum daha çok kapitalizm öncesi üretim tarzlarına özgüdür. Genişleyen yeniden üretimle birlikte kapitalizme özgü olan durum ise P-M-P' şeklindeki çevrim sürecidir. Paranın dolaşım alanında sermaye olarak iş gördüğü bu süreçte herhangi bir kapitalist üretim yapmak üzere bir miktar para ile piyasadan üretim araçları satın alıp, emek-gücü kiralamaktadır. Ürettiği ürünleri pazara süren kapitalist böylece süreci P ile tamamlamaktadır. Fakat sürecin başındaki P ile sonundaki P' niceliksel olarak farklı olmalıdır. $P' > P$ olmazsa eğer kapitalist kâr edemeyecektir. Bu durumda kapitalist için üretim yapmanın bir anlamı kalmamaktadır. Kapitalist için üretimin amacı olan mübadele değerini niceliksel olarak arttırıp daha fazla para kazanarak sermaye biriktirmektir. Sermaye birikimini mümkün kılan ise kâr şeklinde elde edilen artı-değer üretimidir. Basit meta üretimi (M-P-M) satışla başlayıp satın almayla son bulurken, paranın sermaye olarak dolaşımı (P-M-P) satın almayla başlayıp satışla son bulmaktadır. İkinci sürecin sonunda $P' = P + \Delta P$ olmaktadır. Marx'ın artı-değer olarak değerlendirdiği ΔP parayı sermayeye dönüştüren burjuva üretiminin temelidir. Pahalıya satmak için ucuza satın almak şeklinde de ifade edilen P-M-P' süreci tüccar sermayesine özgü olduğu kadar, meta üretimiyle birlikte sanayi sermayesi ve kapitalizme özgü temel haline gelmektedir (Marx, 2011: 149-169 ve Marx, 2005: 156-157).

Marx'ın yaklaşımında, Say Yasası'nın mantık hatası, kapitalist toplumun, üreticilerin sermaye birikimini amaçlamadıkları basit mal üretiminin geçerli olduğu ekonomi olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Böyle bir toplumda sermaye birikiminin

amaçlanmaması, herkesin bireysel arz ve talebinin, dolayısıyla da toplam olarak arz ve talebin özdeş olmasını garanti etmektedir. Ancak kapitalist bir toplumda, sermaye birikimi göz ardı edilemeyecek bir olgudur. Sermaye biriktirme arzusunun belirleyici olduğu bir dolaşım sürecinin varlığı, malların üretim ve tüketiminin basit uyumu yerine, spekülatif aşırı üretimden kaynaklanan istikrarsızlık başta olmak üzere çeşitli potansiyel istikrarsızlıkların dikkate alınmasını gerektirmektedir. Sermaye birikiminin esas olduğu kapitalist üretim koşullarında paranın bu işlevi Say Yasası'nı geçersiz kılmaktadır (Keen, 2003: 201-202). Marx'a göre, esas motivasyonu artı değer üretmek olan kapitalistin amacı, arz ve talebin değerlerini eşitlemek değil, aksine bunlar arasındaki farkı artırmaktır; hem de mümkün olan en yüksek düzeyde (Aydın, 2012a: 25).

Marksist geleneğin eksik tüketimci kriz açıklamasında sermayenin üretim faktörü olarak emekçilere ödenen ücretler tüketim malları talebini oluştururken, artı değere tekabül eden diğer kısımlar çeşitli biçimlerde değerlendirilmektedir. Artı-değerin bir kısmı üretim araçlarının yenilemek amacıyla yatırım malları talebine dönüşürken, bir kısmı da işverenlerin tüketim malları talebine ayrılmaktadır. Bununla birlikte artı değer önemli bir kısmı üretim fazlası olarak hala ortada durmaktadır. İşte bu durum, yani toplam talebin toplam arzı uyarlanamaması "talep yetersizliği" olarak eksik tüketimci teorilerin temelini oluşturmaktadır. Buna göre üretilen ürünlere yeterince talep oluşmaması ya da görece üretim fazlası krizin açığa çıkış koşullarını oluşturmaktadır. Piyasa ekonomisi bu sorunu ek talep yaratacak mekanizmalarla çözebilse de eksik tüketim kapitalizmin genel eğilimlerinden biri olarak bu sorunu sürekli üretebilmektedir. 1929 Krizini bu tarzda ele alan eksik tüketim teorilerinden P. Baran ve P. Swezy'in başını çektiği "tekelci kapitalizm", "tekelci devlet kapitalizmi" kuramcıları Keynesyen iktisada yakınlaşarak kamu harcamalarıyla talebin artırılarak ek talep sorununun giderileceğini savunurken, Aglita vd. geliştirdiği "Düzenleme Okuluna" göre ise "Fordist" üretim işçilere ödenen yüksek ücretler ve sosyal devlet harcamaları ek talebin kaynağını oluşturmuş, sistem genişleyen üretimiyle 1945'lerden 1970'lere kadar "altın çağı"nı yaşayabilmiştir. Rosa Lüksemburg'ta ise kapitalizmi geçici olarak kriz ortamından çıkararak ve ek talebin kaynağını oluşturan etken dış pazardır. Böylece kapitalist üretim ilişkileri mal ihracı kanalıyla bütün dünyaya yayılmakta, kendinden önceki toplumsal yapıları dönüştürmekte ve kendi sınırlarını sonuna kadar tüketerek uluslararası kriz koşullarıyla karşılaşmaktadır (Savran, 2013: 180-215).

1.2. Azalan Kar Oranları Yasası ve Kriz

Eksik tüketimci kriz teorileri kapitalist üretim ilişkileri ve sermaye birikim süreçlerine ilişkin Marx'a referansla önemli noktalara işaret etmiş olmalarına karşın, sermaye birikim süreçlerinin kriz dinamiğini büyük oranda kapitalist üretim tarzının dolaşım alanı üzerinden ele almışlardır. Piyasa ekonomisinin kendini daha açık olarak gösterdiği dolaşım alanı krizlerinde açıkça hissedildiği ve açığa çıktığı alan olmakla birlikte kapitalist üretim ilişkilerinin dipteki akıntılarını ya da yani öze ilişkin çelişkilerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Esas olarak genişleyen yeniden üretim biçimiyle kapitalist üretim sürecinin koşulladığı kriz dinamiğinin özüne inebilmek için sermaye birikim süreçlerinin üretim alanındaki çelişkilerine temas etmek gereklidir. Üretim alanından hareketle krizleri açıklamaya yönelik Marksist yaklaşım, azalan kâr oranları olarak tanımlanmaktadır.

Marx,'a göre bilimsel buluşlar ve teknik icatlar emek-gücünün üretkenliğini arttırırken, karşılığı ödenmeyen emeğin kapitaliste giden kısmını arttırmaktadır. Toplumun büyük kesimini oluşturan işçilerin satın alma gücündeki azalma arz ve talep arasındaki dengesizlik şeklinde krizlere gebe dir. Toplumun büyük bir kısmı “kendi ürettiği bolluğun ağırlığı altında” ezilmektedir. Burada en önemli etken buluş ve icatların emeğin üretkenliğini arttırması yani sermayenin organik bileşimindeki artıştır. Bu durum kapitalist ekonominin çelişkilerini onu onun temellerini sarsacak bir şekilde derinleştirmektedir (Marx ve Engels, 2008: 22-3).

Kapitalist üretim sürecinde sermayenin üretim araçları, hammadde, yardımcı malzemeler ve iş aletlerince temsil edilen kısım Marx tarafından “değişmeyen sermaye” (c) olarak adlandırılır. Üretim sürecinde emek-gücü, kendi değerinin eşdeğerini yeniden ürettiği gibi, bir fazlalığı da, değişen koşullara göre az ya da çok olabilen bir artı-değeri de üretmektedir. Marx, sermayenin bu kısmını “sermayenin değişen kısmı” ya da “değişen sermaye” (v) olarak adlandırır. Kapitalist nitelikte üretim sürecinde işçi, kendisine ödenen ücretin değerine eşit değer yarattığı gerekli-emek süresi dışında kalan zaman boyunca artık emek harcayarak artı-değer üretmektedir. Artı-değerin büyüklüğü artık emek miktarına bağlıdır. Onun için kapitalistler artık emek miktarını mümkün olduğu kadar arttırmaya çalışacaktır. Bu iki yoldan sağlanabilir: Gerekli emek miktarı

sabitken toplam emek miktarını arttırmak, yani işgücünü uzatmak ya da işgücü sabitken gerekli emek miktarını azaltmak (Marx, 2000: 209).

Rekabet halindeki sermayedarlar kâr oranlarını arttırarak daha fazla birikim sağlamak güdüsüyle artı-değer üretimini arttırmaya ve sürdürmeye çalışmıştır. Emeği zor ya da rıza yoluyla denetim ve kontrol altında tuttuğu ölçüde kapitalist birikimin genişleyen yeniden üretim koşullarını yaratabilmişlerdir. Kapitalist birikim süreci yeni teknolojilerin üretime uyarlanmasıyla sermayenin bileşimini değişmeyen sermaye lehine arttırmaktadır. Sermayenin organik bileşiminin artmasıyla açıklanan bu süreç kâr oranlarını düşürerek krizlerin yaşanmasında önemli bir etken olmaktadır. Kâr oranlarının düşme eğilimi (KODE) karşı eğilimlerle birlikte ortaya çıkmaktadır. Sermayenin organik bileşimindeki artış kâr oranlarını düşürürken, kâr oranları artı-değer oranıyla doğru, sermayenin organik bileşimi ile ters orantılıdır. Kapitalist Gelişme Teorisi'nde P. Sweezy, bu durumu şu şekilde özetlemiştir: Bir metanın değeri değişken sermaye (v), değişmeyen sermaye (c) ve artı-değer (s) toplamından oluşmaktadır. Yani bir ürünün toplam değeri = c + v + s kadardır. Üretimde kullanılan malzemeler ve makinelerin kullanılan kısımlarından (amortisman) oluşurken değişmeyen sermaye (c)'nin ürünün değerine yaptığı katkı üretim sürecinde kaybettiği değer kadardır. Emek-gücünü temsil eden değişen sermaye (v) ise üretim sürecinde hem kendisine eşit bir değer, hem de artı-değer (s)'yi yaratmaktadır. Üretim süreci sonunda c+v, c+v+s haline gelmektedir. Artı-değer (s), emek-gücünün mübadele değeri ile onun tarafından yaratılan kullanım değeri arasındaki farktan oluşmaktadır. Belirli bir dönemde toplumsal bakımdan gerekli emek-zamanın bir sonucu olan c+v+s; toplam gayrisafi ürünü, $s'=s/v$; artık-değer (sömürü) haddini, $p=s/(c+v)$; kâr haddini, $q=c/(c+v)$ ise sermayenin organik bileşimini göstermektedir. $s'=s/v$, $q=c/(c+v)$ ve $p=s/(c+v)$ denklemlerinden hareketle kâr oranlarının sermayenin organik bileşimi ve artık-değer oranına bağlı olarak $p= s' (1-q)$ denklemi elde edilir. Tam rekabet ve serbest piyasa koşullarında farklı sektörler ve firmalar arasında kâr oranı ve artı-değer oranı eşitleme eğilimindedir. Bu emeğin ve sermayenin serbest dolaşımı ile kendilerine daha uygun sektör ve firmalara kaymasıyla mümkün olmaktadır. Kapitalist rekabet emek verimliliğini arttırırken, sermayenin organik bileşimi de değişmeyen sermayenin artması nedeniyle tüm sektörlerde artış eğilimine girmektedir. (Sweezy, 2007: 71-8).

Herhangi bir sektörde üretim teknolojilerindeki ilerlemeye dayanan nispi artı-değer artışı kapitaliste aynı emek-gücüsüyle niceliksel olarak daha fazla mal elde etme olanağı

sağlarken, malın mübadele-değerini düşürmektedir. Emek verimliliğini yükseltebilen kapitalistler, rakipleri emek verimini aynı ölçüde yükseltemediği sürece malın mübadele değerini toplumsal ortalamanın altına indirmek yoluyla kârı artırabilmektedirler. Dolayısıyla kapitalist ekonomide rekabetin yarattığı dürtü, artı-değerden daha fazla pay almak için her kapitalisti üretim tekniğinde değişmeyi ilk uygulayan, emeğin verimliliğini ilk yükselten kişi olmaya sevk etmektedir. Rekabet bütün kapitalistleri emek verimini artırmaya ve dolayısıyla toplumsal bakımdan gerekli emek-zamanı azaltmaya ve de bu durum üretilen metanın mübadele değerini tüm rakipler açısından düşürmeye yönlendirmektedir. Yeni üretim tekniği tüm kapitalistler tarafından uygulandığı durumda ise nispi artı-değer farkları ortadan kalkarken kapitalin organik birleşimi ise sürekli olarak yükselmektedir (Kazgan, 2000: 310-311).

Krizi azalan kâr oranları teorisi ele alan Marksist yaklaşım, Kapital'in III. cildine dayanarak özellikle 1970'lerdeki krizleri açıklamak üzere geliştirilmiştir. P. Bullock ve D. Yaffe başını çektiği çok sayıda Marksist kuramcıya göre krizlerin esas nedeni kâr oranlarının düşme eğilimidir. Kâr oranlarının düşme eğilimi sermayenin organik bileşiminin artmasından kaynaklanmaktadır. Sermayenin organik bileşiminin artış nedeni ise rekabet koşullarındaki firmaların emek verimliliğini arttırmak amacıyla yeni teknikleri uygulamaya koymaları ve bunun sonucunda meta fiyatlarını düşürmeleridir. Kapitalist rekabet ortamında sermayenin organik bileşiminin oluşturan değişken sermayenin oranı sürekli azalırken sabit sermayenin payı ise artmaktadır. Bunun sonucunda kârın kaynağını oluşturan art-değer azalmakta, artı-değerin azalması ise sistematik olarak kârları düşürmektedir (Bell ve Cleaver, 2002).

Marx'ın son olarak kısaca ele aldığı etkenlerden bir diğeri de hisse senetli sermaye artışıdır. Kapitalist üretimini gelişmesi hızlanmış sermaye birikimi eşliğinde gelişmektedir. Demiryolu örneğinde olduğu gibi büyüklü küçüklü sermayeler farklı biçimlerde büyük girişimlere ortak olabilmekte, bu girişimlerden elde edilen 'toplam kâr = faiz + her tür kâr + toprak rantı' biçiminde özel kategoriler üzerinden dağıtılabilmektedir. Burada, büyük üretken yatırımlara yatırılmış olan sermayelerden elde edilen kazançlar, tüm maliyetler düşüldükten sonra büyük ya da küçük miktarlarda faiz ve temettüleri sağlamaktadır. Ortalamadan daha düşük bir kâr oranına sahip olan bu "kar payları" genel kâr oranının eşitlenmesine girmemektedir. Bu kazançların hesaba katılması halinde ortalama kâr oranının teorik olarak düşeceğini belirten Marx'a göre,

değişir sermayeye oranla değişmez sermayenin en büyük olduğu girişimler bu nitelikteki yatırımlardır. (Marx, 2003: 206-213; Marx, 2016: 237-245).

2. Keynesyen Yaklaşımda Kriz ve Konjonktür

1929 Büyük Buhran'ın ardından kapitalist ekonomilerin içine girdiği girdaba çözüm arayan Keynes, 1936 yılında yayımlanan "Genel Teorisi" adlı eserinde sermaye birikim süreçlerine yeniden ivme kazandıracak makro temelleri geliştirmiştir. Say Yasası'na itiraz eden Keynes'e göre piyasa ekonomisi kendiliğinden denge koşullarını üretecek mekanizmalara sahip değildir. Serbest piyasa ekonomisi genel olarak istikrarsızlık yaratma eğilimindedir. İstikrar sağlansa da bu ancak tesadüfi, geçici bir durumdur ve bu nedenle devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmazdır.

2.1. Genel Teori ve Keynes'in Sisteminin Temel Özellikleri

Keynes Genel Teori'de ekonominin kendiliğinden tam istihdam düzeyinde dengeye ulaşmasının söz konusu olmadığını ayrıntılı şekilde açıklamaya çalışmıştır. Eksik istihdam dengesi olarak adlandırılan bu durumun temel sebebi efektif talep yetersizliğidir. Efektif talep girişimcilerin beklentilerine bağlı olarak değişen bir büyüklük olarak tanımlanmaktadır. Girişimcilerin beklenen satış gelirinin, tüketicilerin planladıkları harcamalara eşit olduğu durumu gösteren efektif talep noktasında girişimciler kar beklentilerini maksimize edeceklerdir (Keynes, 1936: 25).

Genel Teori'de geliştirilen en önemli yaklaşımlardan biri eksik istihdam dengesinin mümkün, dahası bir eğilim olarak serbest piyasa ekonomisinin karakteristik özelliği olduğunun gösterilmesidir. Bu bağlamda, emek piyasasında gayri iradi işsizlik söz konusu iken mal ve hizmet piyasasında denge sağlanabilir. Bu durumda dışarıdan bir müdahalede bulunulmadığı sürece ekonomi eksik istihdam dengesinde çakılı kalacaktır. Genel Teori'de geliştirilen yaklaşıma göre üretim ve istihdam düzeyi efektif talep tarafından belirlenmekte ve efektif talebin belirlenmesinde ise para ve finansal piyasalar başat rol oynamaktadır (Keynes, 1936). Geliştirilen modelde gelişmiş parasal ekonomilerde tasarrufların finansal piyasalarda para, tahvil vb. finansal varlıklar olarak tutulması gayri iradi işsizliğin varlığı için gerekli ve yeterli koşulu sağlamış olur.

Tasarrufların yatırıma dönüşmemesi anlamına gelen bu durum efektif talep yetersizliğine neden olur (Ardıç ve Aydın, 2011: 73-74).

Keynes'in sisteminde, reel gelir arttığında, ortalama tüketim eğilimi azalırken ortalama tasarruf eğilimi yükselecek ve bu durumda, gelir ve tüketim arasındaki açık giderek büyüyecektir. Bu basit ilkenin yol açacağı sonuç; istihdamın sadece yatırımın artmasıyla birlikte *pari passu* artacağıdır. Zira istihdam arttığında, tüketiciler, derneşik arz fiyatında meydana gelen artıştan daha az harcama yapacaklarından, yatırımda bu açığı kapatacak kadar bir artış olmalıdır (Aydın, 2012b: 99). Ancak tasarruf edilen miktar, yatırım talebine yönelmek yerine spekülatif amaçlı para talebi anlamında elde tutulduğunda, yatırım harcamalarından kaynaklı talep yetersizliği oraya çıkacaktır. Yatırımların tasarrufa eşit olmadığı böyle bir ekonomide çıktı miktarının bir kısmının satılmayıp elde kalması, yani stokların birikmesi üretim ve istihdam üzerinde bir dizi zincirleme reaksiyona yol açacaktır. Derneşik talep yetersizliği, üretimin ve istihdamın azalması sonucunu doğuracaktır. Keynes'in kendi ifadesiyle, 'istihdam ve gelirden azalma bir kez başladığında aşırı boyutlara ulaşacaktır' (Keynes, 2008: 92). Resesyonun katlanarak derinleşeceğini ifade eden bu gelişme çarpan kavramı ile açıklanmaktadır. İşverenlerin beklentilerinin olumsuz etkilendiği bir ekonomide yatırım harcamalarında ortaya çıkan bir azalma, çarpan mekanizması ile kartopu etkisi yaratarak bu azalmanın kat ve kat üzerinde milli gelir düşüşüne yol açar (Aydın, 2012b: 100).

Keynes'in genel bir bolluk kaynaklı kriz olmayacağını ileri süren Say yasası eleştirisi Marx'ın bu konudaki görüşleri ile paralellikler taşımaktadır. Keynes de Marx'ın yaklaşımında olduğu gibi Say Yasası ve bunun savunuların gelişmiş parasal kapitalist üretim sürecini değil basit mübadele ekonomisi koşullarını dikkate aldıklarını vurgulamaktadır. Keynes'in analizinde gelişmiş kapitalist ekonomilerde paranın işlevlerinin ayrıntılı biçimde açıklanması önem kazanmaktadır. Klasik yaklaşımda para mübadeleyi kolaylaştıran bir araç olarak görülmekte ve ekonomiyi bir bütün olarak etkileme açısından nötr kabul edilir. Keynes, böyle bir ekonomiyi 'gerçek mübadele ekonomisi' olarak adlandırmaktadır. Buna karşılık, Keynes'in 'parasal ekonomi' olarak tanımladığı günümüz ekonomilerinde para reel ekonomiyi etkileme anlamında yansız değildir (Sardoni, 1991: 229). Bu anlamda, kapitalist bir ekonomide paranın atıl olarak elde tutulmasının, efektif talep düzeyinin tam istihdamı sağlayacak düzeyin altında gerçekleşmesine yol açması, Say Yasası'nın geçersiz olduğu anlamına gelmektedir. Paranın harcanmayıp elde tutulmasının, Say Yasası'nın geçersizliği için gerekli ve

yeterli koşul olması hem Marx hem de Keynes'in çıkış noktasıdır (Bkz. Foley, 1990 veya Sardoni, 1991). Paranın harcanmayıp elde tutulması üretim faktörlerinin kazancının bir kısmının harcanmaması, üretilen malların bir kısmının satılmayıp elde kalması anlamında kriz olasılığını doğurmaktadır (Aydın, 2012a: 97).

2.2. Post Keynesyen Yaklaşımda Kriz

Önemli temsilcileri arasında M. Kalecki, J. Robinson, P. Davidson ve H. Minsky gibi iktisatçıların bulunduğu Post Keynesyen yaklaşımın temel özelliği ortodoks iktisat eleştirisidir. Kendi içlerinde de heterojen bir yapıya sahip olan bu yaklaşımın çalışmalarında daha çok belirsizlik ve finansal piyasaların önemi üzerinde durulmaktadır (Ardıç ve Aydın, 2011: 216-217). Post Keynesyen iktisada göre istikrarsızlık, karmaşık ve değişken finansal yapılara sahip kapitalist ekonomilerin içsel işleyişinden kaynaklanmaktadır (Minsky, 2013). Minsky, belirsizliğin dikkate alınmadığı bir Keynes yorumunu, Prenssiz oynanan Hamlet oyununa benzetmektedir (Jarchow, 1994: 207).

Keynes'in belirsizlik konusundaki görüşlerine bağlı kalan Post Keynesyenlere göre sistemin doğasından kaynaklanan, yani içsel olan belirsizlik kriz nedenidir. Bu yaklaşımda Ortodoks iktisatçıların dünyayı kapalı bir sistem olarak ele aldığı ve bu durumun ekonometri teknikleri ile ampirik olarak test edilebilen basit formel modellerin kullanımına dayanak oluşturduğu ve böylece kesin bir şekilde tanımlanan ilgili değişkenlerin zaman ve mekanın dikkate alınmadığı analizlerde kullanıldığı belirtilmektedir. Buna karşın Post Keynesyenler, ekonomiyi ilgili değişkenlerinin tümünün bilinmediği açık bir sistem olarak incelerler. Sosyal sistem, kurumları ve alışkanlıkları ile sürekli gelişir, evrim geçirir ve ekonomik birimler sürpriz yapabilirler, yani beklenmeyen davranışlar sergileyebilirler (Dow, 2001: 16).

Robinson'a göre, Keynes değer ve bölüşüm teorisiyle pek fazla ilgilenmemiştir. Kalecki eksik rekabeti analize dahil ederek ve yatırımların kar payları üzerindeki etkisini vurgulayarak Genel Teori'ye katkıda bulunmuştur (Robinson, 1972: 4). Efektif talep ve bölüşümle ilgili görüşleri birbirini tamamlayan Kalecki'ye göre efektif talebi belirleyen yatırım ve tüketim, bölüşüm payları olan kar ve ücretlere eşittir. Geliştirilen analizde yatırımların değişmesi, ücret ve karları değiştirerek gelir dağılımını etkiler (Özel, 2004:

4). Kalecki'nin analizinde kapitalistlerin tüketimi veri iken, yatırımlar ne kadar yüksek ise reel ücretler o kadar düşük olmakta ve işçi sınıfının tüketimi daralmaktadır. Bu modele göre işçilerin tasarruf yapması söz konusu olmadığı için, tasarrufların değişerek yatırımlara eşitlenmesi karların değişmesini gerektirmekte, diğer bir ifade ile karlardaki değişme ile tasarruflardaki değişme aynı yönde olmaktadır (Öztürk, 2009: 177-178). Eichner ve Kregel, işçilerin tasarruf eğilimlerinin sıfır olduğu varsayımı altında yatırım oranları ile kar oranları arasındaki doğru yönlü ilişki olduğunu ileri sürerler. Buna göre, yatırım düzeyinin yüksekliğine bağlı olarak değişen büyüme oranı arttığında kapitalistlerin milli gelirden aldıkları pay artarken, büyüme oranı azaldığında işçilerin payı artmaktadır (Eichner and Kregel, 1975: 1297).

Post Keynesyen emek piyasası yaklaşımı Ortodoks yaklaşımdan radikal bir kopuşu ifade eder. Bu bağlamda emek piyasası ne emek talebi ne de emek arzı reel ücrete bağlı değildir. Buna göre, emek piyasasının “gerçek” bir piyasa olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla, ücret oranının piyasa temizleme işlevinden ve buna bağlı olarak işsizliği ortadan kaldıracığından söz etmek de mümkün değildir (Appelbaum, 1979: 100). Ortodoks teoride, emek talebi istihdam edilen son işçinin üretime katkısına, yani emeğin marjinal ürününe bağlıdır. Post Keynesyenlere göre ise emek talebi ürün piyasasında belirlenen “efektif talebe” bağlı olarak değişmektedir (Davidson, 1998: 817). Başka bir deyişle, emek talebi firmaların üretmeyi planladığı çıktı düzeyine veya toplam ekonomik faaliyet düzeyine bağlıdır (Lavoie, 1992: 219-220). Bunun dışında “emek arz kararı” teriminin kendisi anlamsızdır. Çünkü birçok iş, ya kabul et ya da terk et temeline göre teklif edilmektedir. Gelir ve boş zaman arasında yapılan tercihle ilgili olarak işçilerin çalışma saatlerini değiştirebilmek için imkanlarının çok az veya hiç olmadığı belirtilmesi gerekmektedir (King, 2001: 68).

Post-Keynesyen iktisada göre istikrarsızlık, karmaşık ve değişken finansal yapılara sahip kapitalist ekonomilerin içsel işleyişinden kaynaklanmaktadır (Minsky, 2013). Finansal işlemleri reel işlemlere, dünü bugüne, bugünü ve yarına bağlayan finansman güdüsüyle para talebi, ekonominin reel ve finansal kesimleri arasında karşılıklı etkileşim ve sıkı ilişkilerin bir sonucudur. Bu ilişkiler finansal sözleşmeler üzerinden yürütülmektedir. Finansal sözleşmeler ekonomik birimlerin varlık ve yükümlülük durumuna göre pozitif ya da negatif yönde net gelir akımları yaratmaktadır. Sözleşmelerdeki varlıklar beklenen gelir akımları, yükümlülükler ise ödeme taahhütleri anlamına gelirken, her varlık diğer bir bilançoda yükümlülük, her yükümlülük ise öteki

bilançoda varlık olarak yer almaktadır. Geçmişteki her ödeme taahhüdü bugün, bugün yapılanlar da gelecekte yerine getirilmesi gereken ödemeler yaratırken, finansal sözleşmeler dün ve yarını hem reel hem de finansal olarak bağlamaktadır. (Apaydın, 2015: 104). Sözleşmelerdeki yükümlülüklerin yerine getirilememesi ise kriz koşullarını hazırlamaktadır.

3. Schumpeter, Yaratıcı Yıkım ve Krizler

M. Skousen'e göre yirminci yüzyılın ilk yarısındaki kapitalist-sosyalist tartışmasının karmaşık yapısına, seçkin Harvard iktisatçısı ve Avusturya Okulunun² 'yaramaz çocuğu' Schumpeter'den daha iyi bir örnek yoktur (Skousen, 2003: 471).

3.1. Schumpeterci Yaklaşımın Temel Özellikleri

Ekonomide kriz olgusunu saptayan ilk düşünürler T. Tooke, L. Overstone ve K. Marx olmuştur. Marx ve Engels, iktisadi krizleri kapitalist üretim tarzının çelişkilerinin bir ürünü olarak değerlendirirken, Malthus ve Sismondi çalışmalarında da ekonomik krizlere eksik tüketim kapsamında yaklaşmışlardır. Fransız iktisatçı C. Juglar ise, 1860'ta krizi ekonomik çevrimler süreci olarak tanımlayan ilk düşünür olmuştur. İstatistiki dizileri tarih sırasına göre inceleyerek temelini attığı yöntemle krizleri tespit eden C. Juglar, uzun dönemde bir genişlemenin 6 ile 11 yıl arasında değişen ortalama 8 yıllık bir genliği olduğunu belirtmiştir. Ekonomik çevrimlerin düzenli bir ritme sahip olduğunu vurgulayan Juglar'a göre krizlerin ortaya çıkışı kapitalist ekonomilerin "normal" bir boyutudur. Juglar'ın tespit ettiği ekonomik çevrimler, 1941'de A. Hansen tarafından klasik çevrimler-temel çevrimler olarak adlandırılırken, Hansen'den sonra Schumpeter tarafından ise "Juglar çevrimleri" şeklinde tanımlanmıştır (Rosier, 1994: 22).

Viyana Okulu ve neo-klasik iktisat geleneği etkisi altında olmasına rağmen J. Schumpeter, kapitalizme ve krizlere ilişkin açıklamaları özgün bir niteliğe sahiptir. Teknolojik gelişmeyi ekonominin motoru olarak ele alan Schumpeter'e göre,

² Viyana Üniversitesinde Mises ile birlikte Böhm-Bawerk'in seminerlerine katılan Schumpeter, Avusturya ekolünün, özellikle de Böhm-Bawerk'in yetiştirmesi olmasına rağmen, hiçbir zaman bu okulun sadık bir üyesi olmamıştır (Demir, 1995: 157).

kapitalizmin doğasında durgunluğun aksine değişim vardır. İlk olarak Rus araştırmacı Nikolay Kondratyeff tarafından 1920'lerde ortaya konulan elli altmış yıllık uzun dalgalar (long cycles) sürecine teknolojik yenilik demetlerinin neden olduğunu ileri süren ve kapitalist birikimin dinamiğini bu temelde yorumlayan anaakım iktisat geleneğindeki ilk kişi Schumpeter olmuştur. Kapitalist büyüme sürecini girişimci-yenilikçi-teknik ilerleme faktörleriyle açıklayan Schumpeter'e göre, yenilik, bir tekniğin ve/veya sosyal bir icadın ekonomiye (üretim) başarıyla uygulanmasıdır; bunu da girişimci niteliği olan fertler ve şirketler gerçekleştirmektedir. Modern kapitalizm, kapital sahibi olanlarla değil, yenilik peşinde koşan ve bu şekilde birikimi hızlandıran insanlarla gelişmekte ve gelişirken de eski yapıları ve birikimleri "yaratıcı bir tahrip süreciyle" ortadan kaldırmaktadır. Kapitalizm inişli çıkışlı, eşit olmayan bir gelişme sürecidir (Türkcan, 2009: 33)

Teknolojik gelişmeyi buluş (invention), yenilik (innovation) ve yeniliklerin yayılması (diffusion) boyutlarıyla ele alan Schumpeter, yenilik aşamasını girişimcinin en önemli özelliği olarak görmüştür. Bu girişimci tipinin ana işlevini ise teknolojinin veri olarak alındığı bir üretim fonksiyonu çerçevesinde optimal kaynak dağılımını sağlayan kişi olarak değil, yenilikleri üretimde kullanarak bu üretim fonksiyonunu bütünüyle değiştiren bir unsur olarak açıklamıştır (Buğra, 1985: 29). Kapitalist sistemin büyümesinde yenilikleri ve teknik ilerlemeleri üretime uygulayan müteşebbislerin rolünü en önemli etken olarak gören Schumpeter, beş değişik yenilik türü saymıştır. Bunlar;

- 1- Piyasaya yeni bir malın, yeni bir tipin veya kalitenin sürülmesi
- 2- Üretime yeni bir tekniğin uygulanması
- 3- Yeni piyasaların bulunması ve yaratılması
- 4- Yeni bir hammadde veya yarı mamul kaynağının bulunması
- 5- Endüstrinin reorganizasyonu (tröst ve kartelleşme, monopolleşme veya aksine tröst, kartel ve monopollerin engellenmesi)

Kapitalist birikimin krizler yaşamasını azalan kâr haddiyle açıklayan Schumpeter'e göre kapitalist sistemin yeniden canlandıran ve büyümeyi olanaklı kılan etkenler yukarıda sayılan yeniliklerdir (Alkin, 2009: 63-64).

Neo-klasik gelenek gerçek dünyada yaşanan krizleri sistem dışı unsurların ya da yanlış ekonomik politikaların etkisiyle açıklarken Schumpeter, krizlerin sistemin doğasında

var olduğunu ve “yaratıcı yıkım” gibi olumlu bir işlev gördüğünü savunmuştur. Krizlerle eski teknolojiler yok olurken kapitalist birikim süreci yeni teknolojik bir taban üzerinde gelişimini sürdürmektedir. Bu yöndeki yaklaşımıyla Schumpeter, anaakım iktisat içinde özgün bir yere sahip olmakla birlikte krizlerin kapitalizmin kaçınılmaz uğrağı ve sınıfsal çelişkilerin yoğunlaşması bağlamında “ölüm anı” olabileceğine işaret eden Marksizmin aksine krizleri tek yönlü bir pencereden ele almaktadır. Harvey’in de belirttiğı gibi, Schumpeterciler “her zaman kapitalizmin sonsuz yaratıcılığını göklere” çıkarmış, zaman zaman ölçüsüzlüğünü kabul etseler de “yıkıcılığını iş yapmanın normal maliyetleri türü bir mesele gibi ele almışlardır” (Harvey, 2012: 56). Ayrıca müteşebbisin elde ettiğı kârın kaynağını yeniliklere bağlayan Schumpeter, kriz dinamiklerini açısından ortak bir konumu paylaştığı Marksist ekolden kâr teorisi açısından ayrılmaktadır.

Schumpeter’in yaklaşımı Walras ve Marx’ın bir anlamda sentezi olarak da değerlendirilebilir. Şöyle ki Walras’ın geliştirdiğı neoklasik genel denge modeli ve Marx’ın kapitalizmin gelişiminin tarihsel-diyalektik analizi (historisch-dialektische Analyse der kapitalistischen Entwicklung) Schumpeter’in modelinin karakteristik özelliğı olarak görülebilir. Bu anlamda, Schumpeter için tarihsel bir bakış açısına sahip olmayan bir iktisat teorisi anlamsızdır. Schumpeter ile Keynes kıyaslandığında ise Schumpeter’in de Keynesyen analize benzer şekilde krizlerin önlenemez olduğu düşüncesine sahip olduğu görülmektedir. Schumpeter’e göre iktisadi krizler gelişmenin ve kalkınmanın (Aufschwung) kaçınılmaz bir sonucudur. Bu bağlamda Juglar’ın krizlerin yegane sebebi gelişmedir görüşüne bağlı kalınmıştır. Daha doğru bir ifadeyle krizler için farklı gerekçeler ileri sürülebilir; ancak sorunun teorik bir şekilde temellendirilmesi (Problemstellung) kapitalist üretim süreçlerinden kaynaklı konjonktür hareketleridir (Bombach vd., 1983: 221-226).

3.2. Yaratıcı Yıkım, Kâr ve İktisadi Krizler

Neoklasik teoride kar, girişimcinin risk üstlenmesinin bir ödülü olarak görülmektedir. Ancak Neoklasik iktisatçılar bu konuya yeterli bir teorik açıklama getirmemişlerdir. Bu konuya açıklık getiren Schumpeter’e göre kapitalizmin başarısı, girişimcilerin ortaya çıkmasına imkan veren koşulları yaratmasına bağlıdır. Girişimciler yeni ürünler

yaratarak veya eski ürünleri yeni, bir şekilde bir araya getirerek refahın artmasına yardımcı olurlar. Bunu yaparken geçici tekeller kurarlar. Schumpeter bunu yaratıcı yıkım olarak adlandırmaktadır. Yaratıcı yıkım, yeni ve daha iyi ürünleri üreten firmaların eski ürünleri ve onları üreten firmaları tasfiye etmesi, bu yolla yeni teknolojilerin üretim sürecine dahil edilmesi ve yaygınlaştırılmasıdır. Bu yaratıcı yıkım sürecinde ortaya çıkan tekeller toplum için yararlıdır. Eğer tekeller engellenirse girişimciler yeterli kar elde edemeyeceklerdir (Demir, 1995: 165).

Büyük Buhranın yaşandığı süreçte Keynes'e yönelik en önemli eleştiri Harvard Üniversitesinde ders veren Schumpeter'den gelmiştir. Harvard'da öğrencisi olan R. L. Heilbroner'in anlatımıyla derste öğrencilere ekonomik krizin endişe yaratmaması gerektiğini, ekonomik krizin iyi bir soğuk düş olduğunu belirtmiştir. Keynes'e göre kapitalizm durgunluk olasılığının tehdidi altındaydı; iyimser bir bakış, devlet desteğine bağlıydı. Schumpeter'e göre ise kapitalizm, özünde dinamik ve büyüme eğilimli bir sistemdi; bir kriz gerçekleştiğinde toplumsal huzursuzluğu azaltmak için kullanılabileceğini kabul etmekle birlikte, Schumpeter, daimi bir yedek motor olarak kamu harcamalarına gerek görmüyordu (Heilbroner, 2008: 253). Schumpeter, Mises ve Hayek gibi, depresyonun kendi akışına bırakılması gerektiğini, açık bütçe harcaması yoluyla ona müdahale edilmemesi gerektiğini iddia etmiştir (Skousen, 2003: 475).

Kârların kaynağı, birçok iktisatçının üzerinde durduğu bir konudur. Smith kârı emeğin yarattığı değerden bir kesinti olarak görmüştür. Marx da geliştirdiği analizde artı değer ve kâr ilişkisi ayrıntılı biçimde incelemiştir. Bir başka grup iktisatçı kârı "sermayenin" geliri olarak tanımlamışlardır. Bu tanıma göre, örneğin, küreğe üretime olan katkısı için bir ücret ödenmektedir. Schumpeter'e göre ise kâr emeğin sömürülmesinden veya gelirinden elde edilmez. Kâr tamamen farklı bir sürecin ürünüdür. Kâr, statik bir ekonomi içinde, dairesel akış rutinleştirilmiş rotasını takip etmediği zaman ortaya çıkan bir değerdir. Bu bağlamda, teknolojik ve örgütsel yenilikler rutinde aksamalara yol açar. Örneğin eşya üretmenin yeni veya daha ucuz yöntemleri veya tamamen yeni şeyler üretmenin yolları keşfedildiğinde ne emeğin katkısına ne de kaynak sahiplerinin katkısına bağlanabilen bir gelir meydana gelir. Yeni bir süreç, yenilikçi bir kapitaliste, rakipleriyle aynı malları üretme imkanı sağlar, ama daha ucuz bir maliyetle; tıpkı iyi bir yerde bulunan toprak parçasının, sahibine, toprağı kötü yerde bulunan toprak sahiplerine göre daha ucuz tahıl üretme imkanı sağladığı gibi. Yani, şanslı toprak sahibi gibi, yenilikçi kapitalist de artık maliyet bedelindeki farktan "rant" elde etmektedir.

Ama bu rant, Tanrı vergisi “mevki” avantajından veya verimlilikten değil, yenilikçinin iradesinden ve zekasından doğar ve diğer kapitalistler bu öncü kişinin sırlarını öğrenir öğrenmez ortadan kaybolur. Bu nedenle, yeni akış, az veya çok kalıcı bir rant değil; tümüyle geçici bir kârdır. Girişimciler ve onların yenilik yapma etkinliği, böylece, kapitalist sistemde kârın kaynağı olmuştur (Heilbroner, 2008: 256).

Neoklasik yaklaşımda tam rekabet koşulları kar maksimizasyonu açısından en uygun ortamı sağlamakta ve aynı zamanda kaynak dağılımının optimum şekilde gerçekleşmesine yol açmaktadır. Tam rekabet koşulları altında yeni bilgi ve teknoloji aynı anda tüm firmalar tarafından kullanılır ve sonuçta her firma sadece normal kâr elde eder. Schumpeterci yaklaşıma göre normal kâr toplumsal üretimin maksimizasyonu için gerekliyse, yani tekeller toplum için faydalı değilse, araştırma ve geliştirme maliyetine katlanmayı hiçbir firma göze almayacaktır. Bu ise yeniliğin ortaya çıkmaması demektir. Yenilik olmayınca toplumun iktisadi dinamizmi kaybolacağı için Schumpeter’e göre tekelleri engellemek yenilik ve ilerlemeyi önlemek anlamına gelmektedir. Ekonominin dinamizmini yaratıcı yıkımların sağladığını ileri süren Schumpeter, böylece kâr konusuna da bir açıklama getirmektedir. Sürekli büyümeyi ve gelişmeyi sağlamak için yapılan yeni icatlar ve yeniliklerin karşılığı kârdır (Demir, 1995: 165). Schumpeter’e göre kapitalizm yıkılmaya mahkumdur. Ancak bu Marks’ın ortaya koyduğu nedenlerden dolayı olmaz. Schumpeter’in geliştirdiği analizde kapitalizm bir ekonomik başarı olabilir, ama bir sosyolojik başarı değildir (Heilbroner, 2008: 262).

Schumpeter çalışmalarında ağırlıklı olarak kapitalizmi incelemiştir. Marx ve Keynes gibi Schumpeter’de Ortodoks iktisat teorisinin ileri sürdüğü serbest piyasa ekonomisinin istikrarlı olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Ancak istikrarsızlığını sebepleri konusunda kendine özgü açıklamalar geliştirmiştir. Keynes’e göre bir ekonomide efektif talep yetersizliği krizlerin temel sebebidir ve devlet müdahalesi krizi aşmak için yeterlidir. Marx ise emek değer teorisi kapsamında kapitalist üretim sürecinin bir taraftan proletaryayı yoksullaştırırken diğer taraftan kapitalistlerin kâr oranlarını da düşürerek sistemi nihai olarak çöküşe sürükleyeceğini savunmuştur. Schumpeter, kapitalist sürecin nihai olarak kendini yok edecek akıbeti bizzat kendi, elleriyle hazırlayacağını söylemekle Marks’la birleşmekte, fakat bunun gerçekleşme gerekçeleri ve biçimi konusunda ona yüzde yüz ters düşen şeyler söylemektedir. Schumpeter mevcut refah düzeyini artırmayı, Keynes ise işsizliğin sebep olduğu refah

kaybını önlemeyi, yani mevcut refah düzeyinin gerilemesini önlemeyi amaçlamaktadır (Demir, 1995: 165).

SONUÇ

Serbest piyasa ekonomisinin istikrarlı olduğu Ortodoks iktisatta tartışmasız kabul edilen bir yaklaşımdır. Klasik-neoklasik yaklaşım ve bu yaklaşımın çağdaş versiyonları Monetarist veya Yeni Klasik okullar birbirini tamamlayan argümanlarla kapitalist üretim sürecinin krizlere kapalı olduğunu veya krizlerin sistemin içsel mekanizmalarıyla kendiliğinden kısa sürede ortadan kalkacağını savunmuşlardır. Marx'ın analizinde ise kapitalist sistemde krizler kaçınılmazdır ve bu krizlerin herhangi bir devlet müdahalesi ile önlenmesi sözkonusu olamaz. Marx'a göre kapitalist üretim biçimi tarihsel olarak üretim araçlarının ve üretim ilişkilerinin gelişmesinin kaçınılmaz bir sonucudur ve benzer şekilde kapitalist sistem de üretim araçları ve ilişkilerinin gelişmesinin bir sonucu olarak yerini başka bir iktisadi sisteme bırakacaktır. Keynesyen yaklaşımda, Marx'ın analizine benzer şekilde, parasal gelişmiş kapitalist sistemde geleceğin belirsiz ve tahmin edilemeyeceği varsayımı altında üretilen malların bir kısmının talep edilmeyecek ve arz fazlası ortaya çıkacaktır. İstikrarsızlığı ortadan kaldıracak içsel bir mekanizma olmadığı gibi çarpan mekanizması sorunun kartopu misali hızla derinleşmesine yol açacaktır. Ancak Marx'ın analizinden farklı olarak uygulanacak para ve maliye politikaları ile talep yetersizliği sorunu çözülebilir ve tam istihdamı düzeyinde denge sağlanabilir. Schumpeter, kapitalist sürecin nihai olarak kendini yok edecek akıbeti bizzat kendi, elleriyle hazırlayacağını söylemekle Marks'la birleşmekte, fakat bunun gerçekleşme gerekçeleri ve biçimi konusunda farklılaşmaktadır. Schumpeter'e göre kapitalizmin sonu onun başarısızlıklarından değil, tersin başarılarından kaynaklanıyordu. Bu anlamda, sürekli gelişmek zorunda olan kapitalizmde, bürokratik yöneticiler, yenilikçi girişimcilerin yerini aldıkça, ilerleyen sistem kendi kuyusunu kazacak ve refah, burjuva toplumda bir anti-kapitalist düşmanlık tavrı yaratacaktır.

KAYNAKÇA

Akman, C., (2010). Marksist Kriz Teorileri Işığında Küresel Kriz, İstanbul: Kalkedon Yayınları

Appelbaum, E., (1979). "The Labor Market", A Guide to Post Keynesian - Economics, Ed. by. Alfred S. Eichner, New York: M. E. Sharpe, 100-119.

Ardıç, K. ve Y. Aydın., (2011). İktisat Okulları ve Emek Piyasası, İstanbul: Derin Yayınları.

Alkin, E., (2009). "Herkes İçin "Ekonomi", Yayın No: 2009-21, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Apaydın, Ş., (2015). Kriz ve Konjonktür Kuramları, Ankara: NotaBene Yayınları.

Aydın, Y., (2012a). Say Yasası Üzerine Bir İnceleme: Klasik İktisatçıların ve Marx'ın Yorumu, *İ.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1 (2012), 1-29.

Aydın, Y., (2012b). Say Yasası: Keynes'in Yorumu ve Son Dönem Tartışmaları, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 63, Sayı: 1, 81-130.

Bell, P. ve H. Cleaver., (2002). "Marx's Theory of Crisis as a Theory of Class Struggle", *The Commoner*, No: 5, 1-61, <http://www.commoner.org.uk/cleaver05.pdf> (erişim 20.06.2015).

Bombach, G., H. Scherf und und K. G. Zinn. (1983). Keynes, Marx, Schumpeter: Und die Wirtschaftskrise von heute, Wirtschaftsdienst, Verlag Weltarchiv, Hamburg, Vol: 63, Iss: 5, 215-226.

Buğra, A.. (1985). "İktisat Yazınında Teknoloji". *İktisat Dergisi*, 246, 25-35.

Davidson, P., (1998). "Post Keynesian Employment Analysis and the Macroeconomics of OECD Unemployment", *The Economic Journal*, Vol. 108, No. 448, 817-831.

Demir, Ö., (1995). Joseph A. Schumpeter: Hayatı, Eserleri ve Katkıları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 50, Sayı: 1, 155-172.

- Dow, S., (2001). "Post Keynesian methodology", A New Guide to Post Keynesian Economics, Ed. by. Richard P.F Holt and Steven Pressman, London: Routledge, 11-20.
- Eichner, A. and J. A. Kregel., (1975). "An Essay on Post-Keynesian Theory: A New Paradigm in Economics", *Journal of Economic Literature*, Vol. 13, No. 4., 1293-1314.
- Foley, D. K. (1990) "Say's Law in Marx and Keynes", J.E. King (der.), *Marxian Economics*, Aldershot: Edward Elgar, 436 – 447.
- Harvey, D., (2012). *Sermaye Muamması Kapitalizmin Krizleri*, Çev. Sungur S., İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Heilbroner, R.L., (2008). *İktisat üşünürleri: Büyük İktisat Düşünürlerinin Yaşamları ve Fikirleri*, Çev. A. Tantanoğlu, Ankara: Dost Kitabevi.
- Hein, E., (2002). "Money, Interest, and Capital Accumulation in Karl Marx's Economics: A Monetary Interpretation", WSI Discussion Paper No. 102, WSI in der Hans Boeckler Stiftung, http://www.boeckler.de/pdf/p_wsi_diskp_102.pdf, indirilme tarihi: 22.12.2012.
- Jarchow, H. J., (1994). "Der Keynesianismus", *Geschichte der Nationalökonomie*, Hrsg.: Otmar Issing, 3. Aufl., München: Verlag Vahlen, 193-213.
- Kazgan, G., (2000). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Keen, S., (2003). "Nudge Nudge, Wink Wink, Say No More," in S. Kates (Ed.), *Two Hundred Years of Say's Law: Essays on Economic Theory's Most Controversial Principle*, Cheltenham: Edward Elgar, 199–209.
- Keynes, J.M., (1936). *The General Theory of Employment Interest and Money*, London: Macmillan.
- Keynes, J. M., (2010). *Genel Teori, İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, Çev. Uğur S. A., İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- King, J.E., (2001). "Labor and unemployment", A New Guide to Post Keynesian Economics, Ed. by. Richard P.F Holt and Steven Pressman, London: Routledge.

Lavoie, M., (1992). *Foundation of Post –Keynesian Economic Analysis*, Aldershot: Edward Elgar Publishing.

Marx, K., (2000). *Kapital Birinci Cilt*, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K., (2005). *Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı*, Çev. Sevim B., Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K., (2003). *Kapital Üçüncü Cilt*, Çev. Alaattin Bilgi, 4. Baskı, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. ve F. Engels., (2008). *Komünist Manifesto*, 2008, Çev. Nail S. vd., İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K., (2011). *Kapital 1.Cilt*, Çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K., (2016). *Kapital III. Cilt*, Çev. Mehmet Selik ve Erkin Özalp, 2. Basım, İstanbul: Yordam Kitap.

Minsky, H. P., (2013). *İstikrarsız Bir Ekonominin İstikrarı*, Çev. Oğuz Esen, Ankara: Efil Yayınevi.

Ölmezoğulları, N., (2008). *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Özel, H., (2004). “Michal Kalecki ve Klasik-Marksist İktisadi Analiz”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, 1-23.

Öztürk, M. Y., (2008). *Geç Kapitalistleşme Sürecinde Kriz: Türkiye 1979 Krizi*, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Öztürk, N., (2009). *İktisatta Bölüşüm: Kuram – Politika*, Ankara: Palme Yayıncılık.

Robinson, J., (1972). “The Second Crisis Of Economic Theory”, *The American Economic Review*, Vol. 62, No. 1/2. (Mar. –May), 1-10

Rosier, B., (1994), *İktisadi Kriz Kuramları*, Çev. Nurhan Yentürk, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sardoni, C. (1991) "Marx and Keynes: the critique of Say's Law", G.A. Caravale (ed.), Marx and Modern Economic Analysis, Volume II: The Future of Capitalism and the History of Thought, Aldershot: Edward Elgar, 219 – 239.

Savran, S., (2013). Üçüncü Büyük Depresyon, İstanbul: Yordam Kitap.

Skousen, M., (2003). Modern İktisadın İnşası, Çev. M. Acar vd., Ankara: Liberte Yayınları

Türkcan, E., (2009). Dünya'da ve Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Politika, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.